

La governança de la seguretat: seguretat intel·ligent davant les noves amenaces

ANDRÉS MONTERO GÓMEZ

Adjunt al director del Gabinet d'Anàlisi i Prospectiva
de la Secretaria d'Estat de Seguretat

25

La governança de la seguretat és l'administració i gestió de la seguretat col·lectiva i, per tant, el govern del risc, però també de la por i per tant de la inseguretat. En les societats democràtiques significa, a més, que els procediments i marcs de govern de la seguretat col·lectiva i pública han de ser dissenyats, articulats i avaluats tot ajustant-se a uns estàndards democràtics de legalitat i transparència, això que la cultura anglosaxona ha recollit sota el terme *accountability*.

Com tots els abordatges democràtics de la *res publica*, la governança de la seguretat demanda també una mena de separació de poders. En democràcia, la seguretat està indisolublement impregnada de l'Estat de dret i aquest darrer, de l'imperi de la llei. Per tant, existeix un poder executiu de la seguretat, un poder legislatiu i un altre judicial. Una tríada democràtica de la seguretat que en les nostres Estats està, tal com li passa al triangle de la separació de poders, desequilibrada cap a l'angle del govern, de l'executiu, en detriment del legislatiu i, tot i que menys, del judicial. Es podria dir que el triangle de la seguretat és més un escalè que no pas un equilàter. La traducció efectiva d'aquesta descompensació es troba adherida al títol d'aquesta ponència... el govern de la seguretat resideix, i cada cop ho farà més, en la seva dimensió executiva i, per tant, en posicions de seguretat dura.

Dins del continu que puguin representar les ciències de la seguretat, les aproximacions dures de la disciplina estan força allunyades de la flexibilitat, ambigüïtat, globalitat i versatilitat de les amenaces socials actuals. Aquestes amenaces, que són transfrontereres, no responen ja ni tant sols a la configuració tradicional d'un element que busca ocasionar un perjudici per tal d'obtenir un benefici. El terrorisme i la delinqüència organitzada tenen en el seu leimotiv aprofitar les debilitats del sistema per a obtenir un guany il·lícit. Així mateix, assumeixen que per a assolir aquest guany han de fer-ho a partir de l'exercici de la violència, de la imposició per mitjà de la força. La possibilitat d'un perjudici és un element assumit i, sobretot pel terrorisme, instrumentat. En canvi, altres amenaces que actualment

afecten les nostres societats, com ara la immigració (Montero, 2005) o les derivades de les descompensacions mediambientals (Curbet, 2002) no tenen en llur naturalesa aquest component de causar un dany sinó que, ben al contrari, emanen directament de disfuncionalitats inherents al propi sistema social que hem construït i, de dins estant, amenacen el seu benestar, la seva estabilitat i, per tant, la seva seguretat. La seguretat moderna, entesa així, transcendeix per tant la conceptualització tradicional d'una resposta davant una amenaça aversiva administrada de forma intencional per agents externs per passar a convertir-se en una configuració d'esquemes, situacions o disposicions estructurals que no només responen sinó que anticipen i preveuen riscos, riscos que potencialment erosionen o afecten formes de convivència escollides o establertes.

El govern de la nostra seguretat encara està massa orientat a mesures executives de resposta reactiva, poc nodrit per plantejaments d'anticipació estructurals que tinguin en compte la multidimensió dels ressorts democràtics davant la complexitat de les noves amenaces i, per descomptat, massa orientat a mesures de seguretat dura, ja sigui policial o defensiva. Els nostres sistemes de seguretat no preveuen la disposició global dels riscos. Tampoc la necessitat de comptar amb la implicació social, més enllà de les organitzacions públiques especialitzades en seguretat reactiva, per afrontar-los. Dit això, pel que fa a les amenaces que causen un dany social intencional a l'horitzó dels seus guanys, com el terrorisme o la delinqüència organitzada global, ni tant sols els sistemes de seguretat han aconseguit adaptar els seus enfocaments a la personalitat dels reptes. De fa dècades, el tractament de les amenaces de seguretat ha consistit en un abordatge simptomàtic, no basat en el coneixement etiològic dels fenòmens sinó a contrarrestar la seva presència i els efectes nocius. El resultat és que les amenaces, com el tràfic de drogues o el terrorisme, arriben a contenir-se de forma estructural i es mantenen com a mals socials crònics, l'arrelament dels quals a vegades es reforça per les mateixes polítiques públiques de resposta.

En una societat del coneixement, la intervenció basada en el coneixement, i per tant en l'evidència, es planteja cada cop més com una mesura efectiva en el moment d'articular esquemes de resposta, obligatòriament a més si pretén dotar-se d'alguna qualitat anticipadora o preventiva. La seguretat basada en el coneixement és seguretat intel·ligent, substanciada en procediments d'obtenció, avaluació, anàlisi i interpretació de la informació sobre les amenaces que aconsegueixen desvelar les claus d'un comportament que pugui ser pronosticat amb uns marges d'error assumibles.

1. SEGURETAT INTEL·LIGENT BASADA EN EL CONEIXEMENT

Els adequats desenvolupament i implementació de capacitats, procediments i mitjans d'intel·ligència són considerats actualment claus per a l'afrontament exitós de la delinqüència organitzada i del terrorisme global a llarg termini (Montero, 2003; Lamo, 2004). En les modernament anomenades ciències de la seguretat, la intel·ligència comprèn les activitats, els processos i les institucions dedicades a l'ob-

tenció, tractament i difusió d'informació sobre àrees o objectius d'interès per a la seguretat de les nacions.

Malgrat que no s'ha arribat a un acord sobre la noció d'intel·ligència per a la seguretat, Esteban Navarro (2004) considera, amb Troy (1991), que la intel·ligència de seguretat té tres trets distintius: l'amenaça a la seguretat com a objecte; la conversió, mitjançant anàlisi, d'informació recollida a través d'una variada aplicació d'instruments i fonts; i el seu caràcter reservat, malgrat que moltes de les fonts informatives siguin de procedència pública. En l'àmbit de les ciències de la seguretat, la intel·ligència estaria conformada per una doble conceptualització: la intel·ligència com a procés i la intel·ligència com a producte. En tant que procés, intel·ligència de seguretat seria el conjunt d'operacions destinat a tractar i analitzar la informació relacionada amb un entorn de seguretat. El tractament d'aquesta informació travessa tot un cicle autoalimentat, el procés d'intel·ligència que vostès coneixen prou bé i que, partint dels plans directius que marquen els objectius informatius, passa per la posada en marxa de recursos destinats a l'obtenció d'informació sobre tots els factors relacionats amb els objectius d'informació, per a posteriorment dedicar capacitats analítiques a l'elaboració d'aquesta informació en brut fins a convertir-la en intel·ligència. La fase final d'aquest procés, la difusió de la intel·ligència de seguretat, entronca amb la naturalesa de producte d'aquesta intel·ligència. D'aquesta manera, el producte d'intel·ligència és consumit per persones o òrgans als qui es difon, habitualment, per tal de substanciar mecàniques de presa de decisions. A risc de simplificar, és vàlid concloure que el producte de la intel·ligència de seguretat serveix a persones situades en nivells de decisió per a optar entre una o varies de les alternatives de resposta davant un determinat espai problema.

Doncs, també sense entrar en gaires profunditats, continuo aquest raonament considerant que per a les forces i els cossos de seguretat a Espanya, igualment i en les seves àrees de competència per a institucions com les duanes o el Servei Executiu de la Comissió de Prevenció del Blanqueig de Capitals, l'espai problema està determinat per com garantir l'exercici de les llibertats públiques i la seguretat ciutadana davant unes amenaces que es resisteixen, diria que fins i tot ontològicament, als plantejaments analítics lineals que per per desactivar-les hem estat aplicant de manera tradicional. I dic únicament desactivar-les perquè, fins a aquest moment, els organismes de seguretat no s'han adonat —en la majoria dels casos perquè difícilment han interioritzat que aquesta era la seva missió— que la comprensió de la naturalesa i de les amenaces és la via més lenta, però també la més efectiva a llarg termini, per tal que la desactivació no retorni l'amenaça a un estat latent del qual emergir-ne després, sinó perquè comporti eradicar-la, desfonamentar-la i, en definitiva, desnaturalitzar-la.

Fins fa ben poc, la nostra aproximació lineal i reactiva a les amenaces ha anat funcionant. De fet, la majoria de vostès saben que continua essent eficient. Resolem molts dels esquemes delictius a través de brillants investigacions, els nostres indicadors no són ni molt menys deficientes (en estadístiques sobre drogues i terrorisme som potències mundials) i Espanya és un país amb una seguretat objectiva força acceptable. Malgrat tot, de sobte s'immolen uns quants terroristes

i assassinen centenars de conciutadans. O, sense establir el focus en un malaurat atemptat puntual, podem mirar el plat de la nostra vaixel·la de porcellana per sota i descobrir què amaga en el seu contacte amb el mantell: per què incautem tanta cocaïna al nostre país? Per què els atemptats islamistes de Casablanca i d'ambdós «onzes» tenen tots moltes interconnexions establertes a Espanya? Quin grau d'assentament hi té la criminalitat organitzada transnacional al nostre territori? En resum, estem simplement rasant el contorn superficial del fenomen mentre que el nucli queda fora del nostre abast i adaptat estructuralment al nostre context social.

Les noves amenaces no són noves. És cert que a vegades les anomenem així per compensar psicològicament el nostre retard davant d'elles. Si són noves, ens diem i els diem: «deixeu-nos si us plau un temps per conèixer-les i desmantellar-les». En realitat, són les amenaces de sempre, però evolucionades, en un sentit netament darwinista si vostès volen, als trets de personalitat de la societat global. Nosaltres, el col·lectiu de la seguretat pública, també hem evolucionat: les nostres estructures internes s'han modernitzat, els nostres directius han incorporat als seus estils de gestió les tècniques de direcció estratègica més recents, els nostres professionals accedeixen a les institucions amb uns nivells acceptables d'educació formal, ens hem obert a les noves tecnologies... Malgrat tot, les nostres organitzacions són lentes, pesades, molt burocratitzades, de personalitat conservadora i atrapades en una orientació de profunda aversió al risc. Ben al contrari que les amenaces que constitueixen l'objecte del nostre treball. Hi tornarem, sobre la crítica constructiva, després.

Les amenaces globals, que sintèticament reunirem sota l'etiqueta de delinqüència organitzada global, tenen uns trets de personalitat distintius: són transnacionals, són d'estructura horitzontal, difusa, interconnectada i són intel·ligents. Si em permeten el símil darwinista, la intel·ligència de la delinqüència organitzada o del terrorisme l'entendrem com la seva capacitat d'adaptar-se a un ecosistema hostil, vigilat i rastrejat per dispositius de seguretat permanent, per tal d'assolir propòsits que vulneren els límits establerts per unes regles de conducta, que en aquest cas estan orientades cap a l'acompliment de la llei. La progressiva modificació en la fisonomia dels càrtels llatinoamericans dedicats al tràfic il·lícit de cocaïna o la creixent sofisticació d'esquemes de blanqueig de capitals en grups de delinqüència organitzada són exemples d'adaptabilitat i comportament intel·ligent; pilotar avions comercials en trajectes domèstics als EUA per tal d'utilitzar-los com a gegantescos artefactes explosius voladors dirigits contra símbols importants de la nostra civilització, traslladant un missatge multinivell destinat a diverses audiències a través de devastadors actes criminals, constitueix un altre tràgic escenari de planificació lateral que s'adapta a la previsibilitat de les nostres planificacions. Per descomptat que aquesta intel·ligència no està relacionada amb cap accepció moral del concepte, però fins i tot si arribéssim a debatre sobre aquesta dimensió observariem com grups terroristes, sobretot, han construït codis morals propis per a adaptar la seva conducta de manera egosintònica i, així, autovalidar-se el comportament violent en termes psicològics. Sense haver de fer elucubracions massa complexes, l'adaptabilitat criminal demanda, almenys, la mateixa capacitat proactiva dels esquemes de seguretat disposats per a protegir els límits (llibertats públi-

ques i seguretat ciutadana, transcriu la nostra Constitució) d'aquest ecosistema on les organitzacions criminals actuen com a depredadors, tot i que únicament fos per anivellar la nostra capacitat de resposta davant la seva adaptabilitat.

La intel·ligència criminal és un espai qualitativament avançat de la investigació criminal, una metodologia pròpia de les policies judicials i dels serveis d'informació policials inscrits en causes judicials contra la delinqüència. Malgrat tot, una aproximació integral a la seguretat requereix l'extensió de la intel·ligència —entesa com un procés, com un producte i com a especialitat policial institucionalitzada— al mateix engranatge de seguretat dispost per a desactivar la delinqüència organitzada i el terrorisme des d'una perspectiva preventiva.

Considerada la intel·ligència de seguretat com un marc superestructural en una renovada orientació de les agències públiques de seguretat, vull identificar la seguretat basada en el coneixement com el primer component de la seguretat intel·ligent. Nombrosos esquemes de seguretat tradicionals es basen en una assumpció horitzontal, generalista, segons la qual un determinat sistema en risc (entorn individual, entorn corporatiu o entorn social) ha de ser protegit mitjançant el blindatge reactiu contra un repertori d'amenaces eventuais. És l'aplicació d'una doctrina lineal de distanciament, d'encapsulació, d'aïllament de l'objecte de seguretat pel que fa a les amenaces que suposen un risc.

Sovint, aquests sistemes tradicionals de seguretat, basats en la interposició de barreres físiques, en la contenció o en la dissuasió de les amenaces, ignoren completament qualsevol anàlisi sobre el comportament dels agents amenaçadors, damunt la triple anella de contextos (el context de l'objecte en risc, el context d'inserció de l'amenaça i el context d'interrelació que configura l'amenaça amb la societat o amb els seus agents quan s'introdueix en l'espai de seguretat) i damunt el comportament i les capacitats de resposta dels agents als qui se sotmet a seguretat. La primera particularitat de la seguretat intel·ligent és llur radicació en el coneixement de tota la configuració d'elements que incideixen en un espai concret de seguretat.

La intel·ligència de seguretat basada en el coneixement no és un component sorgit del caprici metafísic, la modernitat intel·lectual que de sobte s'introdueix en l'àmbit de la seguretat o un simple revestiment conceptual o acadèmic que aixoplugui mesures de seguretat tradicionals amb una imatge de sofisticació. La intel·ligència de seguretat simplement estalvia costos procedimentals i estructurals (és eficient), d'una banda, i ajusta criteris entre mitjans i fins, bo i disminuint els efectes col·laterals en introduir precisió i selectivitat a les eines aplicades per a la consecució d'objectius (és efectiva), de l'altra. I això és així perquè la seguretat és subsidiària del coneixement exhaustiu del medi en el qual opera.

La seguretat tradicional molt sovint no té en compte una anàlisi de la personalitat de l'amenaça, i per tant els seus potencials de variació, de manera que deixa exposat l'objecte de seguretat davant el més mínim canvi de les condicions inicials. D'aquesta manera, l'únic que se sap de l'amenaça és que produeix un risc i pot suposar un perill, i l'únic que se sap de l'objecte de seguretat és que és vulnerable i, per tant, cal protegir-lo interposant espai i obstacles entre ell i les seves amenaces, o, si no, erosionant la capacitat de les amenaces per a produir risc.

2. SEGURETAT ADAPTATIVA I PROACTIVA

Una altra de les propietats de la seguretat intel·ligent és la seva adaptabilitat. A l'altre extrem de mesures de tipus rígid, estàtiques i amb vocació d'immuabilitat, la nova seguretat respon a esquemes flexibles, autoavaluables i canviants en funció de la interacció entre les propietats dels diversos agents presents a l'escenari de seguretat. L'objectiu és assolir un sistema que aprengui de si mateix, que és una de les propietats intrínseques de la intel·ligència.

L'adaptabilitat no és una funció reactiva davant l'amenaça, davant la delinqüència organitzada o el terrorisme. Ben al contrari, està determinada per l'anticipació basada en el coneixement de les característiques de les amenaces. Des del coneixement integral de l'amenaça i del seu context d'inserció, però també de la personalitat i les habilitats de resposta de les agències de seguretat, es dissenyen esquemes a mida que tinguin en compte l'evolució longitudinal del comportament dels actors. Per tal d'aconseguir l'adaptabilitat d'un sistema de seguretat és imprescindible dotar-lo, primerament, de recursos d'intel·ligència i, en segon lloc, involucrar metodologia prospectiva en aquests recursos.

L'objectiu de construir un sistema que aprengui de si mateix passa per incorporar protocols d'autoavaluació a cada esquema de seguretat. Aquests protocols, que poden ser implantats des d'òrgans centrals de seguretat en tota una diversitat de projectes al seu càrrec, han de formar una dimensió horitzontal de cada sistema de seguretat. D'aquesta manera, l'objecte de seguretat es garanteix que cada un dels recursos i procediments en marxa sempre responen a una necessitat avaluada, que no tenen efectes disfuncionals indesitjats i que s'ajusten a una racionalització permanent dels costos.

Un exemple bastant evident dels problemes d'adaptabilitat dels sistemes de seguretat, públics i privats, el trobem un altre cop en l'afrontament del terrorisme. La utilització d'un esquema tàctic concret per part d'un grup terrorista en els atemptats que van sacsejar els EUA l'11 de setembre de 2001, s'ha traduït en un sobredimensionament irracional de mesures de seguretat en els aeroports de tot el món. Amb aquest biaix s'ignora, sistemàticament, la capacitat adaptativa que, en aquest cas, sí que regeix el comportament d'organitzacions criminals i bandes terroristes.

En l'extensió d'una introducció irreflexiva de recursos de seguretat en el transport aeri hi influeixen, és clar, factors de context geoestratègic i elevades dosis de politització. El fet que els atemptats amb gas Sarin al metro de Tòquio l'any 1995, realitzats pel grup Aum Shinrikyo, no es traduïssin en una multiplicació dels sistemes de seguretat a les línies metropolitanes de tot el món i, en canvi, els atemptats aeris de l'11-S sí que hagin significat una pràctica unanimitat en l'extrapolació lineal de rígides metodologies de seguretat a escala transfronterera, deixa entreveure la complexitat que envolta la seguretat objectiva i, sobretot, la subjectiva. Un altre detall anecdòtic, tot i que tremendament revelador, és que el descobriment d'un matusser artefacte explosiu a la sabata d'un passatger hagi desencadenat una obsessiva recerca d'amenaçes a les sabates dels viatgers de tot el món.

Aquestes vinyetes de la vella seguretat davant el nou terrorisme ens indiquen, obstinadament, de quina manera les planificacions estan obviant una anàlisi en pro-

funditat de la personalitat de l'amenaça terrorista, que alhora obstaculitza la instrumentació de mesures preventives i anticipadores. És indubtable que els planificadors i estratègies en el bàndol de les amenaces innoven, apliquen el pensament divergent no a les seves doctrines però sí a les seves tàctiques i busquen sempre obrir un túnel lateral en els esquemes de seguretat disposats per a impedir o dificultar les seves accions. Totes les nostres respostes descriuen un alineament central mentre que el terrorisme o la delinqüència organitzada circulen pels carrils laterals.

Per dir-ho de forma més sintètica, la proactivitat (de la qual es parla fa més d'una dècada a la seguretat pública i més encara a la seguretat privada) és la concepció segons la qual, un cop analitzades les amenaces potencials en un entorn i els seus eventuals cursos de comportament, es dissenyen accions que modifiquin aquests cursos de comportament, anticipant-se a la dinàmica de l'amenaça per tal de reduir el risc sobre un entorn determinat. Evidentment, com més complexa sigui la definició de l'amenaça, més dificultat presentarà la previsió del seu comportament i, per tant, menys possibilitats s'oferiran d'acció proactiva per a minimitzar o impedir el perill latent. Actualment, en la ja de per sí intricada realitat internacional multipolar, les amenaces complexes per a les nostres societats estan íntimament relacionades ja sigui amb fenòmens delictius o bé amb propostes interestatals conflictives, que contenen en ambdós casos la presència de grups de persones amb intencions hostils, contorns grupals tancats i excloents i recerques de beneficis personals, en termes econòmics o de poder, que se situen per damunt de la llei i dels drets humans.

La naturalesa fundacional de les comunitats d'intel·ligència és la prevenció de les amenaces. No específicament investigar-les o reprimir-les, sinó essencialment prevenir-les. L'articulació de mitjans d'observació i investigació, d'anàlisi i interpretació de la realitat, seria subsidiària a aquest horitzó de prevenció i evitació de perills, amenaces i agressions. Una intel·ligència amb identitat preventiva.

La prevenció de la delinqüència organitzada transnacional o del terrorisme en el futur no passa per la seguretat sinó per la intel·ligència o, més ben dit, per una seguretat emanada de la intel·ligència. El primer ministre britànic Tony Blair va simbolitzar encertadament aquest plantejament en afirmar que «si alguna lliçó es pot extreure de l'11-S és la importància de no esperar que es materialitzi l'amenaça». La clau està, doncs, en la prevenció basada en la intel·ligència, és a dir, en la comprensió adequada de les dinàmiques del fenomen terrorista amb el propòsit d'anticipar-s'hi proactivament.

3. PATOLOGIES DE LA INTEL·LIGÈNCIA

Malgrat tot, força abans del terrorisme en massa de l'11-S, ja s'advertien instal·lades a les comunitats d'intel·ligència, ja fossin les considerades tradicionals o les denominades criminals, determinades tendències viciades que comprometien les capacitats dels actuals models d'anàlisi de la informació en els serveis d'intel·ligència i seguretat, que fa anys que pateixen una rigidesa que n'impedeix l'evolució a un ritme adequat per tal de prevenir el comportament d'amenaces complexes. En concret, dues patologies modernes de l'anàlisi d'intel·ligència eren (i ho con-

tinuen essent, al meu entendre) la seva politització, d'una banda, i la seva incapacitat per processar adequadament escenaris d'incertesa, de l'altra.

Pel que fa a la politització de la intel·ligència, el seu efecte més pervers, en la banda de l'analista, s'observa en informes que confereixen més probabilitat d'ocurrència a successos que es consideren més probables a priori en el pensament dominant del corrent polític en el poder en un instant determinat (per exemple, els informes que posin de manifest que Espanya és la porta d'entrada de cocaïna a la Unió Europea són assimilats per les autoritats europees sense cap resistència, mentre que els qui qüestionen aquesta visió hi troben moltes dificultats d'acceptació). En la banda del consumidor de l'informe, aleshores, la politització de la intel·ligència es tradueix a concedir una major virtualitat i, per extensió, a atorgar mitjans per a desenvolupar accions sobre aquella base, a anàlisis que coincideixin amb el seu plantejament pel que fa a l'assumpte de què es tracti. En investigació a l'àrea de la psicologia cognitiva s'han dedicat nombrosos experiments a demostrar, amb un èxit aclaparador, que quan un esquema mental per a explicar cert escenari social es troba sòlidament allotjat al nostre cervell, si la informació que processem del nostre entorn no és coincident amb la perspectiva que ja hem assumit, no modifiquem els nostres esquemes per tal d'adaptar-los a la realitat sinó que, al contrari, intentem deformar la realitat fins a ajustar-la als nostres esquemes. Els analistes afavoreixen de manera natural la informació que millor s'ajusta als seus models mentals previs i sovint menyspreen qualsevol informació que pugui abonar una hipòtesi alternativa (Montero, 1998, 2004; George, 2004). Els analistes haurien d'estar entrenats per a evitar aquest efecte, tot i que els seus interessos personals o corporatius aconsellin a vegades polititzar les seves conclusions. El programa Prospint, fins ara a través del seu mòdul de raonament, introduint-hi un mòdul específic d'anàlisi alternativa, incidirà en la reversió d'aquesta patologia. Mitjançant l'anàlisi alternativa, formarem la comunitat de professionals que pretenem establir en tècniques per a revelar assumpcions analítiques inconscients o per a qüestionar evidències o lògiques dèbils, considerant hipòtesis o resultats alternatius, fins i tot en absència d'evidència aparent.

L'anàlisi, per definició, tracta amb incerteses, ja que si no fos així no necessitaríem un processament sistemàtic d'informació quan aquesta mateixa ens revelés conclusions certes. Doncs bé, aquesta incertesa ens porta a la segona patologia de la intel·ligència, la lluita contra allò que resulta increïble. Aquí les coses són més complexes, si és possible, ja que es relacionen íntimament amb la previsió qualitativa i amb els escenaris culturalment acceptables. Aquesta mena de previsions —que a diferència de les prediccions meteorològiques no estan centrades en càlculs matemàtics— estan dedicades a conèixer futurs probables i possibles a partir d'anàlisis conceptuals i de significats, és a dir, a descriure el comportament d'un fenomen complex i a traçar la seva evolució i tendència. L'objectiu seria, d'aquesta manera, anticipar-se a un punt determinat de la tendència evolutiva d'un problema, com és el terrorisme, i curtcircuitar el seu desenvolupament. Malgrat tot, la utilització d'eines per a l'anàlisi qualitativa era tan precària l'11 de setembre de 2001 com ho és ara. Tot i que des de molt abans es disposa de tècniques com la d'escenaris, que permet construir futuribles a partir d'una combinació precisa d'in-

dicadors, són del tot escassos els analistes realment capacitats per a implementar-la i els polítics preparats per a consumir els informes que en deriven. A això hem d'afegir la dificultat dels mateixos analistes per valorar peces d'informació molt noves (per exemple, contextualitzar adequadament indicis que deien a l'FBI que un cert nombre de persones seguien classes de vol als EUA), l'equació analítica de les quals comporta combinacions concloents que resulten increïbles (estavellar avions contra les Torres Bessones) per als models mentals esbiaixats del mateix analista, incapaç de deslliurar-se de les seves creences sobre com ha de funcionar el món i fins on és capaç d'arribar la conducta humana.

Uns altres impediments perquè la nostra seguretat sigui proactiva i preventiva entronquen directament amb la personalitat de les nostres institucions. Ho ha escrit Walter Laqueur, director del prestigiós Institut d'Estudis Estratègics de Washington.¹ En la cultura dels serveis d'intel·ligència i seguretat s'ha de propiciar un canvi psicològic que introdueixi la innovació i l'atreviment i que desbanqui la burocràcia i la rutina. En la mateixa línia, l'analista de la Rand Corporation Brian Jenkins (2004) es pregunta si no deu ser que els serveis d'intel·ligència no estan psicològicament preparats per a gestionar la naturalesa dinàmica i canviant del terrorisme global i —jo hi afegiria— de la delinqüència organitzada global. Institucions públiques de seguretat ancorades en estructures molt burocratitzades, procediments operatius rígids, infravaloració de la cultura d'anàlisi, anèmica i poc imaginativa gestió de les fonts humanes d'informació.

Espanya disposa d'uns excel·lents serveis contrateroristes i d'intel·ligència criminal. Hi ha problemes d'integració dels diferents elements d'intel·ligència de seguretat en un veritable esquema nacional, igual que en altres països. Malgrat tot, el principal obstacle de la intel·ligència d'aquest període de globalització no és estructural sinó, com apunta lúcidament Laqueur, cultural. La nova delinqüència global reclama una nova cultura d'intel·ligència, una nova seguretat intel·ligent.

La cultura institucional o personalitat corporativa determina el comportament de les organitzacions. Igual que la personalitat individual marca la conducta de l'ésser humà. L'orientació dels serveis d'informació de les forces de seguretat està molt influïda per la identitat policial dels seus membres. Pel que fa al CNI, és predominant una cultura militar heretada de les seves organitzacions matrius, des del SECED de Carrero Blanco fins al recent CESID, malgrat l'entrada entre els seus directius de personal civil universitari. Doncs bé, la identitat policial o militar dels agents d'intel·ligència contraterorista no és necessàriament negativa, però imprimeix uns certs condicionants, generalment relacionats amb la rigidesa de pensament.

La rigidesa en el raonament analític es nodreix, essencialment, de tres taps: un estructural, un altre metodològic i un darrer procedimental. L'estructural procedeix d'una jerarquia vertical molt burocratitzada, incompatible amb el comportament d'amenaces flexibles, dinàmiques i horitzontals (Esteban Navarro, 2004). La iniciativa i la innovació estan penalitzades pel sistema, el qual tendeix al conservado-

1. LAQUEUR, W. «Les desgràcies de la CIA». *La Vanguardia*, 15 de juny de 2004.

risme extrem. En canvi, anticipar-se a la delinqüència global requereix capacitat de projectar escenaris, de ruptura, de manejar amb desimboltura el pensament divergent. La cultura institucional dels serveis d'intel·ligència sanciona la creativitat en benefici de la burocràcia.

L'obstacle metodològic procedeix d'una deficient especialització en eines de processament analític de la informació. Tot i que sembli sorprenent, els centres de coneixement per excel·lència, instituts d'investigació o universitat, no transfereixen amb el dinamisme que seria desitjable tot el saber instrumental sobre eines per pensar, per extreure conclusions. Són pocs els analistes de seguretat capaços d'extreure hipòtesis i conclusions com si fossin científics, per més que fa anys que ens ho repetim nosaltres mateixos, a la manera d'un mantra, en lloc de posar realment els mitjans per a materialitzar aquest horitzó. És més, es tracta d'una orientació cultural no gaire ben vista per la personalitat institucional. Progressivament s'estan obrint ponts de comunicació entre ambdós móns, però continuen lents i malfiats.

Pel que fa al tap procedimental, que intima amb la identitat policial de la majoria dels analistes, està imbricat en l'excessiva dependència dels fets a l'hora d'interpretar la realitat. La dependència dels fets és l'eix medul·lar, sens dubte, de les investigacions policials. El cas és que aquesta dependència s'ha allotjat en la personalitat grupal dels serveis d'intel·ligència criminal de manera que als seus analistes els provoca veritable pànic raonar, i molt més parlar, en termes de probabilitat d'ocurrència. El gruix de les anàlisis s'atura tan bon punt l'especialista que els redacta es troba davant escenaris carregats d'incertesa. L'analista no s'atrevirà a extreure conclusions i, si gosa fer-ho, probablement no trobarà els mitjans per transmetre amb eficàcia l'escenari als seus superiors jeràrquics.

Aquests obstacles s'estan confirmant *in vivo* als exercicis d'avaluació dins dels programes de capacitació d'analistes de les agències públiques de seguretat. Entre les observacions es destaca com, per exemple, els nostres analistes es detenen i autocontenen en les etapes de processament relacionades amb l'extracció de conclusions. En raonament, l'extracció de conclusions és el moment crític del procés, on l'analista ha de visibilitzar informació que està continguda de manera latent en les premisses informatives però que no seria observable sense posar en relació associativa aquests mateixos elements d'informació. La nostra valoració en el moment d'estudiar el comportament dels analistes ens ha dut a dos plantejaments: d'una banda, els professionals es troben insegurs per no haver estat dotats de metodologia per al pensament sistematitzat; de l'altra, estan inquietats perquè part de la seva identitat corporativa està construïda sobre la sanció de l'especulació argumental. En les nostres cultures corporatives de seguretat pública, l'extracció de conclusions està molt identificada, erròniament, amb l'especulació, i per qüestions també relacionades amb una subordinació jeràrquica deficient interioritzada, la majoria dels nostres analistes no estan en condicions de defensar assertivament un argument, sobretot si és *ex novo*, davant els seus directius.

La solució no passa, per descomptat, per fracturar completament les actuals personalitats corporatives. L'alternativa seria introduir, en el si dels serveis d'intel·ligència, mecanismes de correcció per compensar les derives contraproductives que poguessin tenir aquestes personalitats organitzacionals.

En la mateixa línia de disfuncionalitats, habitualment en els òrgans d'intel·ligència de seguretat hi ha una confusió entre la direcció i l'anàlisi. Els serveis d'intel·ligència criminal es troben massa avall en els organigrames policials o massa compartimentats perquè puguin produir anàlisis que tinguin en compte tots els elements. Quan trobem ni que sigui un analista orgànicament ubicat més amunt, resulta que no té accés a informació operativa i, per tant, les seves interpretacions tenen deficiències. Ara mateix a moltes nacions (valorin vostès mateixos si el cas és aplicable a Espanya) no hi ha cap analista professional de la seguretat pública que pugui interpretar un mapa complet i total de les investigacions sobre terrorisme en el seu país per la seva incapacitat per manejar, al mateix temps, totes les peces del puzzle informatiu d'interès. En alguns models, sovint és un directiu en algun vèrtex institucional el qui pot arribar a acumular totes les claus, però no està necessàriament preparat en metodologia d'anàlisi, ja que no és un tècnic, per processar de forma concloent totes les peces d'informació.

A certs països, les llibertats públiques es garanteixen d'acord amb un model que ha alimentat una cultura de seguretat pública substanciada en la competència entre dos o més cossos nacionals de seguretat o policia. Un esquema d'aquestes característiques té avantatges i inconvenients. Entre els problemes, forjats durant dècades, s'hi troba el fet que els serveis d'intel·ligència de seguretat hagin desenvolupat personalitats institucionals allí on la propietat de la informació i de les seves fonts és un valor.

En fi... fins aquí hem arribat amb una sèrie de pinzellades més destinades a la provocació de reflexions que a establir un judici precís i inequívoc de realitat. Ens trobem davant un repte formidable per a les institucions d'intel·ligència i seguretat dels Estats, que han d'emprar mitjans d'obtenció d'informació més potents i incisius, com ara les operacions d'infiltració a llarg termini, però també multiplicar l'esforç dels seus òrgans d'anàlisi per tal d'alliberar-los de velles patologies que cronifiquen rigideses estructurals. La garantia d'una seguretat efectiva contra el terrorisme i el crim organitzat transnacional, ambdós fenòmens complexos, depèn avui més que mai de sistemes d'intel·ligència legítims, flexibles i lliures d'ancoratges racionals disfuncionals.

BIBLIOGRAFIA

- ALONSO-FERNÁNDEZ, F. (1994) *Psicología del Terrorismo*. Barcelona: Masson-Salvat.
- ANDRÉS PUEYO, A. (1997) *Manual de psicología diferencial*. Barcelona: McGraw-Hill.
- ARENT, H. (1972) *Le système totalitaire*. París: Seuil.
- ATRAN, S. (2003) «Genesis of suicide terrorism». *Science*, 299:1534-1539.
- BILBENY, N. (1993) *El idiota moral*. Barcelona: Anagrama.
- BLANCO, A. (2004) «El avasallamiento del sujeto». *Claves de Razón Práctica*, 144 (12-21).
- CRENSHAW, M. (1995) *Terrorism in context*. University Park: Pennsylvania State University Press.
- CURBET, J. (2002) «El suicidio de la especie». *Seguridad Sostenible*, 7.

- DOMÍNGUEZ IRIBARREN, F. (1998) *ETA: estrategia organizativa y actuaciones: 1978-1992*. Bilbao: UPV.
- ESTEBAN NAVARRO, M.A. (2004) «Necesidad, funcionamiento y misión de un servicio de inteligencia para la seguridad y la defensa». A: *Estudios sobre Inteligencia, Cuaderno de Estrategia*, 127, Instituto Español de Estudios Estratégicos.
- GEORGE, R.Z. (2004) «Fixing the problem of analytical mind-sets: alternative analysis». *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*, 17(3): 385-405.
- JENKINS, B. (2004) «Redefining the enemy». *Rand Review*, 28(1): 16-23.
- KEPEL, G. (2000) *Jihad: expansion et déclin de l'islamisme*. París: Éditions Gallimad.
- LAMO DE ESPINOSA, E. (2004) *Bajo puertas de fuego*. Madrid: Taurus.
- LAVAL, G. (1995) *Malaise dans la pensée. Essai sur la pensée totalitaire*. París: Publi-sud.
- LOWENTHAL, M. (1993) «Intelligence Epistemology: dealing with the unbelievable». *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*, 6(3): 319-325.
- MOGHADAM, A. (2003) «Suicide bombings in the Israeli-Palestinian conflict: a conceptual framework». *Studies in conflict and terrorism*, 26(2): 65-92.
- MONTERO, A. (1998) «Servicios de Inteligencia». *Ejército. Revista de las Armas y Servicios*, 686: 28-47.
- MONTERO, A. (2003a) «Una hipótesis psicológica sobre los correlatos neurocognitivos de la violencia sistemática del terrorismo». *Psicopatología Clínica Legal y Forense*, 3(1): 87-99.
- MONTERO, A. (2003b) «Inteligencia para la seguridad contra el terrorismo». *Gobernanza y Seguridad Sostenible*, 10.
- MONTERO, A. (2004) «Psicología del terrorismo e inteligencia contraterrorista». *Papeles del Psicólogo*, 88: 67-71.
- MONTERO, A. (2005) «Vulnerabilidad de la inmigración ante la criminalidad». *Gobernanza y Seguridad Sostenible*, 26.
- RAINE, A.; SANMARTÍN, J. (2000) *Violencia y Psicopatía*. Barcelona: Ariel.
- REICH, W. (1990) *Origins of terrorism: psychologies, ideologies and states of mind*. Cambridge: Cambridge University Press.
- REINARES, F. (1998) *Terrorismo y Antiterrorismo*. Barcelona: Paidós.
- REINARES, F. (2001) *Patriotas de la muerte*. Madrid: Taurus.
- SÁNCHEZ-CUENCA, I. (2001) *ETA contra el Estado*. Barcelona: Tusquets.
- TROY, T.F. (1991) «The correct definition of intelligence». *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*, 5 (4): 433-454.
- WESTERFIELD, H.B. (1996) «Inside ivory bunkers: CIA analysts resist managers pandering». *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*, 9 (4): 407-424.